

CHRISTOPHER MARLOWE'A GÖRE TİMUR
(Eleştirel Bakış)
ERKAN TÜRKMEN*

ÖZ

Bu araştırmaya göre Marlowe'un "Tamburlaine the Great" adlı oyunu gerçek tarihi olaylardan oldukça uzaktır. Marlowe, Orta Asya Türkleri ve İslam hakkında da pek bilgi sahibi değildir. Timur, saygın bir aileye (Barlas) mensub olup, bir beyin oğludur. Marlowe onun dinsiz bir çobanın oğlu olduğunu iddia eder. Halbuki, o Beyazid'e göre daha katı şeriatçı ve sert yapıya sahip bir hükümdar idi. Böyle olmakla beraber, dervişlere ve âlimlere saygısı büyüktü. Onlar için Kazakistan ve Özbekistan'da görkemli binalar yaptırmıştır. Beyazıt'ı hapse atmayıp, evlatlarını affetmiştir. Karısının etini yemesini de emretmemiştir. Sonuç olarak, Avrupalıları Türk tarihi hakkında yanlışta bu tür eserler eleştiri süzgecinden geçirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Christopher Marlowe, Timur, Eleştiri, Pedro Maxia, Zenokrat

A CRITICAL APPROACH TO CHRISTOPHER MARLOWE'S
"TAMBURLAINE THE GREAT"

ABSTRACT

A critical study of Christopher Marlowe's "Tamburlaine the Great" shows that he had based his play on non-historical facts. He seems to know very little about Islam and the Turkic people of Central Asia. Timur belonged to a respectful family and was son of a Bey (Lord), who was highly respected by his tribe Barlas. Timur was neither a shepherd nor an infidel as claimed by Marlowe. He was, on the contrary, a fanatic Muslim as compared to Beyazid and a strict ruler. However, he had great respect for scholars, God-loving men and dervishes for whom he erected huge buildings that remain intact today in Kazakhstan and Uzbekistan. He never put Beyazid in a cave or ordered him to eat his wife's flesh. Zenocrate is also totally an imaginary figure. It is believed that Europe has a lot to learn about the Turkish history and literature if they intend to be more universalized.

Key Words: Cristopher Marlowe, Tamburlaine, Criticism, Pedro Maxia, Zenocrat

Christopher Marlowe(1564-1593)'un iki bölümden oluşan 168 sayfalık tiyatro eseri 'Tamburlaine the Great', 1590'da basılmıştır. Bu eser on yıl önce İngiltere'de oynanmış ve adı fazla duyulmamıştır. Bağdat, Babil ve Semerkant gibi egzotik yerlerden bahis ettiği için ün kazanmıştır (Symonds, xxxv).

Christopher 1564'te, VIII. Henry'nin 26 at arabası yükü ile altın ve değerli cevherlerden oluşan bir hazineyi soyduğu Canterbury şehrinde doğmuştur. Bu

* Prof. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi Öğretim Üyesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.

nedenle kendisi bu soygun ve Timur arasında bir bağ da kurmuş olabilir (aynı eser, s. xxix). Eserin ana tarihî kaynakları ise Pedro Mexia'nın İspanyolca olarak yazdığı ve Seville'de basılan "Timur'un Hayatı" adlı kitabıdır. Bu eser daha sonra İtalyanca, Fransızca ve İngilizceye tercüme edilmiştir. Kaynak olarak kullanılabileceği diğer eser ise Petrus Perondimus'un "Vita Magni Tamerlanis" olabilir. Ne var ki, Christopher eserinde kendine göre bazı ad ve tarihî olayları uydurmuştur ve bu olaylar İngiliz elçitirmenlerince de ihmal edilmiştir (mesala: bkz. Judith O'Neil's elçitirileri). Bu konuya geçmeden önce Timur'un yaşamına ve kişiliğiyle ilgili bazı tarihî olaylara kısa bir göz atmak yerinde olacaktır.

Timur, Türk tarihinde karmaşık ve değişik bir kişiliğe sahiptir. Timur ve bilhassa soyundan olan Babur için kullanılan 'Moğul veya Moghul' kelimesi de yanıltıcıdır. İngilizcede Moghul ve Mongol diye iki ayrı kelime vardır. Hindistan'da Moghul, Türk, Tatar veya Orta Asya'dan göç eden Türklere verilen addır¹. Mongol ise Türkçedeki 'Moğol'un karşılığıdır. Timur, Barlas kabilesine ait olduğu için ya Türk ya da yukarıdaki anlamda kullanılan Moghul olabilir; fakat İskit (Scythian)² değildir. Marlowe ise onu 'Scythian Tamburlaine' (İskitli Timur), ('Scythian Shepherd') İskitli çoban ve Tatar olarak nitelendirir. Batılılar ise Osmanlı hududu dışındaki bütün Türklere Tatar deme alışkanlığına sahiptirler (bkz. Maksudoğlu, s. 68).

Timur aslen bir emirzade (beyzade) olup 9 Nisan 1335 M.'de Semerkant'a yakın Keş şehrinde (bkz. İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.I, s. 30) doğmuş ve 33 yaşında Belh'in emiri olmuştur. Çengiz Han'ın oğlu Çağatay'ın kurduğu büyük bir imparatorlukta emir olarak görev alan Timur, büyük yetenek gösterip Türk-Moğul birliğini sağlayarak Timur Devletini genişletmeye başlamıştır. Babası Turagay dindar bir kişi olduğu için hem Barlas hem de Çağatay ulusunun saygısını kazanmış olmakla birlikte Karaunaslar'ın hakimiyeti yüzünden faal bir beylik elde edememiştir (bkz. İsmail Aka, s. 4). Timur'un kurduğu devlet kısa zamanda Volga nehrinden Ganj nehrine, Tanrı dağlarından İzmir ve Şam'a kadar yayılmıştır. Girdiği her şehirde ganimet için yağmalayan ordusu, Timur'un zalim bir hükümdar olarak tarihe geçmesine sebep olmuştur. Bağdat ve Hindistan'da binlerce

¹ Bkz. *Encyclopedia Britannica* Inc. 1970, cilt 15 ve *Tarikhî Rashidi of Mirza Muhammed Haidar Dughlat Denison Ros*, Academia Asiatica, Patna, India s. 3 ve 85-87.

² Marlowe Timur'u 'Scythian' ve 'Mongol' olarak görür. Batıda Sakalar veya İskitler için çeşitli görüşler vardır. Aslında Hunlar gibi Türk ve yabancı unsurlardan oluşan bir topluluktur. Çin'den Doğu Avrupa'ya kadar uzanan ve bozkırı içine alan bu İmparatorluk İranlılarla savaşlar yapmıştır. Türk Saka destanının baş kahramanı Alper Tunga da bu kavmin başı olup Firdevsi'nin *Şahnamesi*'nde Afrasiyab olarak geçer. Kuzey Hindistan'da yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan İskitlerin heykelleri ya Özbek ya da Moğollara benzemektedirler. At binicilik, ok atma, altın sevgisi ve göçebelik gibi niteliklerden dolayı Türklerle yakın bir ilgileri vardır.

insanı dize getirmek için hiç çekinmeden katl eden Timur, şeriata bağlı koyu bir Müslüman idi. Onun din adamlarına ve sanata verdiği değeri yaptırmış olduğu binalardan anlamak mümkündür. Örnek olarak Kazakistan'ın Türkistan kentinde hâlâ bütün ihtişamı ile ayakta duran Ahmet Yesevi Türbesini gösterebiliriz. Timur, Zaynuddin Ebubekir Taybadı'nın (vefatı 1389) müridi olup ondan feyiz almıştır (*Amanat*, s. 7)³. Bu zat kendisinden şu dört konuya riayet etmesini istemiştir:

1- Daima kurultay yap. 2- Her zaman danış. 3- Gözünü dört aç. 4- İhtiyatlı ol.

Yine oğulları için yazdırdığı *Amanat*'ta yer alan ifadeye göre, Timur şu 12 maddeyi kendisine amaç edinmiştir. Bu maddeler özetle şöyledir:

1- Arzum İslâm dinini geliştirmektir. Hep bu dini savundum.

2- Devletlere hükümdar olduğum sürece İslamdan ayrılmadım.

3- Devlet idaresini sabır ve anlayışla yürüttüm. Birçok konuda bilgi sahibi olmama rağmen bilmemezlikten geldim. Dostuma ve düşmanıma fark gözetmesizin adaletli davrandım.

4- Kendi kurallarına uydum. Vezirler, emirler ve askerler kendi görevlerine sahip çıkıp fazla bir şeyler istemediler ve bana karşı baş kaldırmadılar.

5- Ben de onlara karşı adil davrandım, merhametli oldum. Kimsenin hakkını yemedim ve kendi saltanatımdan onlara pay verdim. Bundan dolayı onlar da canlarını ve kanlarını benden esirgemediler. 27 padişahın tacına ve tahtına sahib oldum. Bu ülkelerin taçlarını giyince uykum kaçtı. Huzurumu kayıp ettim.

6- İnsaf ve adaletle Tanrı'nın yarattığı kullarını razı etmeye çalıştım. Bana ve devlete zarar verenler kapıma gelip özür dileyince onları affettim. Onlara saygı gösterip yaptıklarını unutmaya çalıştım.

7- Temiz yürekli ve ak niyetli kişilere ve bilginlere önem verdim. Derviş ve yoksulları elimden geldiğince kırmamaya çalıştım.

8- Her konuda dikkatli oldum; ihanet etmekten nefret ettim.

9- İşgal ettiğim devletlerin halkına merhametli davranarak zalim idarecilerini cezalandırdım.

10- Bana kötülük yapıp vazgeçenin kabahatini yüzüne vurmam.

³ Bu zat hakkında fazla bilgi yoktur.

11- Hiçbir zaman gururlanmadım. Büyük hükümdar olunca yakınlarımı ve komşularımı unutmadım.

12- Herkese aynı gözle baktım. Her gittiğim yerde cami ve medrese, yoksullar için kervansaraylar yaptırđım. İrmaklar üzerinde köprüler kurdurdum. Halka şeriat usullerini öğretmek için tefsir, hadis ve fıkıh hocalarını gönderdim. Derviş ve yoksulları elimden geldiği kadar incitmedim.

Nizamüddün Şami'nin *Zafernamesinde*, Timur'un Yıldırım Beyazıt ile savaşta girme sebeplerini anlatan kısmı aynen aktaralım:

'Dünyanın en büyük memleketlerinden olan Rum Diyarı da Yıldırım Beyazıt'ın eline geçti. Adı geçen bu zat bir müddet bu memleketleri istilâ ile istiklal davasında bulundu ve o memleketlere musallat oldu, bunun üzerine şeytan ona bir gurur verdi. Güç ve ululuğuna güvenerek haddini aştı. En büyük hükümdarlarını kendisine mektuplarda 'abdühu' (onun kulu) ve 'hadimihu' (onun hadimi) tabirlerini kullandıkları, dünyanın kudret ve kuvvet sahibi en haşmetli padişahlarının kapısının eşini ubudiyet (kulluk) dudaklarıyla öptükleri böyle bir Emir Sahip Kıran (güçlü hükümdar) ile boy ölçmeye, ona karşı muhalefet göstererek birtakım anlamsız mektuplar yazmaya, ilgisiz haberler göndermeye kalktı; bununla beraber Emir Sahip Kıran muttasif (sahip) olduğu kerem ve ulüvvü (cömert) cevabı muktezasınca (gereken) onun bu hezeyanlarına (saçmalıklarına) hiç aldırmayarak nasihatlerle kendisini ikaz etmek istediyse de bunun hiç faydası olmadı" (*Zafername*, s. 296). "Ne zamandan beri memleketlerin ortasında şer ve fesat ocağını kurarak Müslümanların yolunu kesen, hacıları soyan, mallarını yağma eden Kara Yusuf bu sırada Rum Padişahı Yıldırım Beyazıt'a iltica etmişti. Emir Timur fırsat bulduğça bunun şer ve fesadını ortadan kaldırarak Rum diyarı tarafına yönelmeye karar verdi" (*Zafername*, s. 297). Yine aynı eserde Timur, Anadolu'yu istila etmek istememiş ve Kara Yusuf için şu şartları ileri sürmüştür:

1- Kara Yusuf yok edilsin. 2- Mahkeme edilmek üzere bize teslim edilsin. 3- Derhal memlekettten sürgün edilsin. "Bu şartlardan biri yerine getirilirse aramızda baba oğul gibi bir ilişki kurulur; kız alır kız veririz ve böylece kafirlere karşı yaptığımız savaşlarda elimizden geldiği kadar size yardım ederiz (*aynı eser*, s.297).

28 Temmuz 1402'de Cuma günü Çubuk Ovasında iki ordu savaştı. Bu sırada Timur'a sığınmış beylerin sancaklarını gören diğer beyler de Timur'a katıldılar (Maksudoğlu, s. 57). Ankara savaşında Beyazıt'ın oğulları şu şekilde yer almışlardır: Mustafa, Musa ve İsa Çelebi sağ cephe; solda ise Şehzade Süleyman Çelebi ve Mehmet. Timur tarafında ise sağda Miranşah ve solda Şahruh Bahadır bulunmaktaydılar. Bilindiđi üzere Beyazıt yenilgiye uğramış ve Timur'un huzuruna çıkarılmıştır. Timur büyük sultana saygı göstermiş ve oğullarına dokunmadığı için daha sonra Osmanlı Devleti Mehmet Çelebi ile devam etmiştir.

Timur, Beyazıt'ın ricası üzerine ortadan kayıp olan oğlu Musa'yı buldurmuş ve onu af ederek in'âm ve ihsanlarda bulunmuştur. Beyazıt ise 7 ay 12 gün esir kaldıktan sonra yakalandığı hastalıktan dolayı vefat etmiştir. İntihar ederek öldüğü ise rivayetten ibarettir (Yılmaz, s.358).

Christopher Marlowe'a Göre Timur

Yukarıda kısa olarak verdiğimiz tarihî bilgiler iki türlü kaynağa dayanmaktadır. Timur'un taraftarlarınınca yazılmış tarihî olaylar ve diğeri ona düşman olmuş Beyazıt taraftarlarınınca yazılanlar, yani Orta Asya yazarları ile Timur'un elinden kaçanlardan etkilenen yazarlar. Böylelikle Timur'un iki yönlü bir kişiliği ortaya çıkmaktadır. Marlowe ise '*Tamburlaine the Great*' adlı piyesinde kimsenin bilmediği hayal ürünü olan üçüncü Timur'u yaratmıştır. Bu eserdeki Timur adeta, aktaracağımız kısımlardan da anlaşılacağı üzere, Tanrı'yı inkar eden, Peygamber'e kafa tutan ve Milton'un *Pradise Lost*'undaki gibi Tanrı'ya isyan eden bir şeytan kılığındadır.

Tamburlaine the Great iki bölümden ibarettir. Her bölüm beş perdeden oluşmakta ve her perde birkaç sahneden oluşmaktadır. Şimdi bu piyesi bölüm bölüm inceleyerek Timur'un çarpık kişiliğini ortaya koyalım:

BÖLÜM I, SAHNE I

Bu sahnede Mycetes (İran padişahı), Cusroe (padişahın kardeşi), İranlı generaller ve lortlar: Ortygius, Ceneus, Meander, Menaphon, Theridamas, Türkler ile Tatarlar hakkında konuşuyorlar. Timur 1370'te Maverünnehr'de hakimiyet kurduğu zaman İran parçalara bölünmüştü. Kertler (1245-1383), Serbedarlılar (1337-1381), Toga Timurlular (1337-1410), Muzafferiler (1294-1393) ve Celayirliler (1336-1432) hüküm sürüyorlardı ve Müslüman idiler. Bu sebeple yukarıda sayılan adlar gerçek değildir. Herhalde Türklere karşı eski İran hükümdarları Darius ve Keyhusrev canlandırılmak istenmiştir. Bu sahnede Cusroe şöyle bir ifadede bulunmaktadır: "Şimdi Türkler ve Tatarlar senin tüm ülkeni ele geçirmek için kılıçlarını sallıyorlar (İran'ı)". Mycetes üzüntüsünü şöyle ifade eder: "Tanrı bilir ya benim en derin üzüntüm Timur'a yöneliktir. O tam hasat zamanı bir tilki gibi insanları tavlatabilir". Meander ise şu sözleri ilave eder: "Bu İskit soyundan olan hırsız sizin Persopolis'e gelen tüccarlarını soyduğunu, kehânetlere kanıp Asya'yı fethetmeyi, silah zoru ile doğunun hükümdarı olmayı düşleyen bu kişi hakkında yakındığımızı işittim". Mycetes şunları ekler: "Theridamas sözümü dinle sen İran'ın baş komutanısın ve tek umudumsun. Sen, artan öfke ve küçümsemeyele ağızlarından köpükler saçan, alçak Timur'u öldürmeye ant içmiş bu bin atlının başına geçeceksin". Theridamas padişahı şöyle teselli eder: "Ay ödünç aldığı ışığı yenilemeden Timur ve onun Tatalardan oluşan ayak takımı (rout), ya bizim cen-

gâver ellerimizin darbeleriyle yok olacaklar, ya da sizin ayaklarınıza kapanıp yalvaracaklar”. Daha sonra Cusroe bir konuşmasında “Eğer ben sevginizi karşılıksız bırakırsam Jove (Yunan tanrısı) beni sağ bırakmasın!” diyor ki bu da büyük bir hatadır, zira İslamda Yunan tanrılarına yer yoktur.

Sahne II. Bu sahnede Timur, sözümlü ona, Mısır kıralının kızı Zenocrate; Techelles, Usumcasane (Timur'un adamları) Agydas ve Magnetes (Med lordları) ile hazineyi taşıyan askerler görünmektedirler. Piyesin en ilgi çekici dışı karakteri Timur'un uydurma sevgilisi Zenocrate'dir. Zenocrate, Mısır sultanının kızı olup önce Timur'a düşman sonradan ona tapan ve hayran kalan bir aşık rolündedir. Timur'un yanından hiç ayrılmaz. Bu kadın aşık olmadan önce Timur'a şöyle der: “Ey çoban! Benim çaresiz halime acı (göründüğü üzere sen alçak bir adamsın). Bu garip bayana kötülük yaparak kendi adamlarını zengin etmeye çalışma. Biz Med lordlarıyla güçlü Türklerin toprakları ve Mısır'ın Memphis şehrinde emniyetle geçtik.” Timur ise şöyle der “Ben lord (bir bey)um, yaptıklarımı bunu isbat ediyor fakat soy olarak bir çobanım”. Zenocrate'in adamları Timur'a şu öneride bulunurlar: “Tüm hazineleri al ve bizi serbest bırak”. Ama Zenocrate'a hayran kalan Timur bunu kabul etmez ve onlara şöyle der: “Ey Zenocrate! Sen Jupiter'in aşkından daha üstünsün. İskit dağlarından ve Rodoph'un (Trakya bir gümüş dağı) gümüşünden daha beyaz ve parlaksın. Senin varlığın İran tahtından daha değerlidir benim için”. Timur, Zenocrate'e bir sürü vaadlerde bulunur. Bu esnada bin atlı İran ordusunun geldiği haberi ulaşır. İçeriye giren Theridamas sorar, “İskitli Timur nerede?” Timur cevap verir, “Sen kimi arıyorsun, İranlı? Benim Timur”. Bunun üzerine Theridamas şunları söyler: “Timur bu mu? Doğanın verdiği gururla ne kadar da dolusun İskitli çoban! Ateş dolu gözlerini yere dikmiş göğü ve tanrıları korkutup sanki bir plan yapmaktasın. Yoksa Avernus'un (yer altı dünyasının) karanlık tavanlarını yerle bir etmek ya da cehennemden üç başlı köpeği çekip yere indirmek mi istiyorsun?” Timur hiç kızmadan İranlı komutanı ona katılmasını isteyerek şunları söyler, “Kendi padişahımı terk et ve bana katıl. Biz bütün dünyayı birlikte fethedeceğiz. Ben kaderi demir zincirlerle bağladım ve alın yazımın çarkını elimle çeviriyorum. Timur mağlup düşmeden önce güneş yerinden fırlayıp düşecek”.

II. Perde II. Sahnede Mycetes, Meander ile sohbet ederken Timur ile ilgili şu konuşmayı yapar, “Meander sana gerçeği söyleyeyim yüreğim bu hırsız kılıklı hain Timur yüzünden öfke ile kabarmıştır...” Meander ise şaha şu fikri verir: “Öyle ise Ermenistan çöllerinden geçerek Gürcistan tepelerinde kamp kuralım ve bize pusu kurmuş olan Tatar hırsızlarını yok edip dünyayı bu iğrenç (diteded) topluluktan kurtaralım. Şu develeri altınlarla yükleyelim ve onları tarlalara serpiştirelim ve soysuz (base born) Tatarlar bu altınları toplarken onları yok edelim...”.

III. Sahnede Cusroe, kardeşi İran şahını bırakıp Timur'a katılmıştır ve Timur'a övgüler yağdırmaktadır ve "Soylu Timur güzel İran'ı benim naibim olarak idare edecek zira tüm umudumu ona bağladım" der. Timur ise sanki bir Romalı kral imiş gibi "Kader ve tanrıların kehanetleri (oracles) hepsi de Timur'un yükseleceğini göstermektedir... Havada titreyen oklarımız ve mermilerimiz (bullets) ile savurduğumuz güllerin alevleri ve dumanı Jove'in korkunç yıldırımları gibi tanrıları Cycloplar (tepegözleri)'dan daha çok korkutacak". Timur zamanında tüfek henüz kullanılmadığından Marlowe bir tarihi hata daha yapmıştır.

IV. Sahnede İran şahı yenilmiş; fakat Timur onun tacını almaz ve şaha ödünç olarak geri verir. Şah şaşırarak şu ifadeye bulunur: "Aman Tanrım demek ki hırsız Timur bu idi. Şaşırdım tacımı almayınca".

V. Sahnede Timur Theridamas'a, kardeşinden tacı alan Cusroe'yi İran'a giderken yolda durdurup onun ile savaşa girmesini emreder. Ödünç alınan taç böylece tekrar Timur'un eline geçecektir.

VI. Sahnede Cusroe, Meander, Ortygius ve Menaphon bir biriyle konuşurken Cusroe, Timur hakkında şu sözleri sarf eder: "Bu denli büyük bir cüretle gök yüzüne dağları fırlatan ve Jupiter'in öfkesine karşı gelen bu şeytan huylu çoban neyin peşinde? Fakat nasıl ki Jupiter onları (Titanları) dağları altına hapis edip yanan çenelerinden ateş fişkırttı ise ben de bu canavar köleyi cehenneme yoklayacağım ve orada alevler onun ruhundan beslenecek".

VII. Sahnede Cusroe yenilmiştir. Yaralı Cuşroe, Theridamas, Techelles ve Usumcasane içeriye girerler. Cusroe şu sözlerle başlar konuşmasına: "Barbar ve kana susamış Timur nasıl beni hayatımdan ve tacımdan mahrum edersin? Kılıç yarası yüreğimdiki tüm damarları parçaladı...Kan akıtan ve buna doymak bilmeyen Timur!".

III. Perde I. Sahnede Bajazeth (Beyazid), Fas, Tunus ve Cezayir sultanları ile bassoes (paşalar) görünmektedirler.

Beyazıt söze şöyle başlar: "Barbari (Kuzey Afrika)'nın yüce kralları ve paşalar! Duyduk ki Tatarlar ve doğu ülkenin hırsızları Timur etrafında toplanarak hükümdar olduğunuz ülkelere dalaşmak ve Grecia (Yunan) İstanbul'a yaptığımız korkunç kuşatmaya engel olmak istiyorlar. Bildiğiniz gibi bizim ordumuz yenilmezdir ve sünnet olmuş Türkler ve savaşkan devşirmelerden oluşmaktadır..."

Daha sonra bir paşayı Timur'a yollamaya karar vererek şöyle devam eder: "Paşam hemen İran'a yol alm ve Timur'a deyin ki senin efendin, Türk imparatoru, Afrika, Avurpa, ve Asya'nın yüce efendisi; Yunanistan, Okyanus ve kömür gibi kara (halbuki Karadenizdeki 'kara' sıfatı büyük anlamdadır). Karadeniz

efendisi sana emrediyor ki Afrika'ya adım atmayasın. Yunanistan'da sancağını dalgalandırmasın yoksa gazabım üzerinde olacaktır”.

II. Sahnede Zenocrate artık Timura'a iyice aşık olmuş ve Agydas'a şöyle der: “Onun fevkalade iltifatları yüzünden ona alıştım. Bu iltifatlar cennet kraliçesini bile tatmin edebilir. İşte bu yüzden ilk halim ve nefretim sevgiye döndü. Keşke ben onunla yaşayıp onunla ölssem”. Agydas ise kraliçesine şunu söyler: “Ah! Güzel Zenocrate, Timur'la yaşayıp ölmek istiyorsunuz. Böyle bir barbar ve vahşi (vile) insan sizi babanızdan ve kraliçeliğinizden alı koymamalı, buna izin vermeyiniz. Güçlü sultan Beyazıt'e haber ulaşmıştır Timur'u yok edip sizi kısa bir süre sonra kurtacaktır”. Zenocrate bu sözlerle karşı Agydas'ı şöyle azarlar: “Bu sözlerinle beni incitme. Timur hakkında onun lâıyk olduğu sözler ile konuş. O bize kırallara yaraşan bir şekilde davranıyor”.

III. Sahnede Timur'un bazı konuşmaları da ilgi çekicidir: “İyi söyledin Theridamas, bu şekilde konuşmaya devam et zira gelecekte emin bir şekilde konuşman Timur'a yaraşiyor. Ona gülümseyen yıldızlar, daha düşmanla karşılaşmadan savaştan başarılı çıkacağını müjdeliyor. Ben ki bana Tanrı'nın öfkesi ve kamçısı derler dünyanın tek korkusu ve terörüyüm. Önce Türkleri yeneceğim. Sonra esir alarak vücutlarını ağır zincirlerle bağladığınız, ölmeyecek kadar yiyecek verdiğiniz, Akdeniz'de çıplak bırakarak kürek çekmeye mahkum ettiğiniz ve yoruldukları anda nefes almak için durdukları zaman sopalarla dövmeye kalktığınız, kürekleri başına yığılan her çektikleri kürekle ölümlü savaş arasında mücadele veren Hıristiyanları kurtaracağım. Bunları yapan Afrika'nın tortuları (döküntüsü) ve Cezayir'in korsanlarıdır...” Bu ifadelerle Marlowe Hıristiyan olan İngiliz seyircileri yeterince mutlu etmiştir.

Beyazıt'ın şu konuşması da dikkate değerdir: “Şimdi sen son zamanlarda Avurpa'yı titreten Türk ordusunun gücünü hissedeceksin. Tüm Anadolu'yu dolduracak kadar Türk, Arap, Mağripli, Yahudi var ordumda. İsterse binlercesi ölsün, onların ölü cesetleri geri kalanlara sur olacaktır...” Timur'un buna cevap olarak söylediği bazı sözler ise şöyledir: “Bizim muzaffer kılıçlarımız bize yol gösterecektir. Biz (daha önce de) kesilmiş düşmanların bağırsaklarını atlarımız altında çiğneyerek geçtik. Bunu Tatar'ın aktepelere yetiştirdiği atlarla yaptık... Haydi dostlarım silah başına. Meydan, Türkler ve eşleri hepsi bizindir”.

Beyazıt'ın hanımı Zabina ile Timur'un sevgilisi arasında cereyan eden hararetli konuşmalar da kayda değerdir. Zabina, Timur'a “Hırsız Tatar” diye hitap eder ve Zenocrate'a “Sen yakında benim nedimemin çamaşırıcısı olacaksın” diye türlü hakaretlerde bulunur. Bu arada Türk ordusu yenilmiştir. Beyazıt bu olaydan duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirir: “Ah! Güzel Zabina savaşı kaybettik. Bugüne kadar hiçbir Türk sultanı böyle bir yenilgiye uğramamıştır. Artık kâfir Hıristiyan-

lar sevineceklerdir...” ve devam eder: “Alçaklar, kutsal kollarıma nasıl dokunursunuz? O Muhammet! O uyuyan Muhammet” der. Zabina’da bir Müslüman’a yakışmayan dil ile Hz.Muhammed’e kötü sözler sarf eder. Bu ifadelerden de anlaşılıyor ki Marlowe İslamiyetten tamamiyle habersizdir.

IV. Perde, I. Sahne Mısır sultanının şu konuşmasıyla başlar: “Uyanın ey Memphisliler, uyanın ve İskitlilerin davul seslerini duyun. Şam’ın kalelerini inlelen seslerini dinleyin. Volgalı haydut sultanın kızını cariye yapmak üzere tutsak etmiş ve birkaç haydut ve çapulcu ile sancaklarını dalgalandırarak bizi utanca boğmuştur. Siz duygudan yoksun aşağılık Mısırlılar ise Nil ırmağının kenarında rahat uyku uyumaktasınız...”

Yine bu sahnede haberci Mısır sultanına bilgi verirken çarpıcı cümleleri kullanır: “Hünkârım anlamaya çalışın, Timur çok kararlı bir insan. Yumuşak huylu olduğunu göstermek için savaştan önce her şeyi beyazdır. Çadırlar beyaz, miğferine kar beyazı bir sorguç takar. Öfkelendiği zaman ise etrafındaki her şeyi kırmızıdır zira öfkesini ancak bu kırmızılığı ile söndürebilir. Düşman buna da aldırış etmezse her şeyi siyaha dönüştürür. Siyah çadır, siyah giysiler ve siyah silahlar. Erkek dişi demeden, yaşlı genci ayırmadan herkesi ateş ve kılıç ile süpürür gider”.

II. Sahnede Timur, Beyazıt’a şöyle emreder : “Gel ayak sehvası ol bana ki sırtına basarak tahtıma çıkayım”. Beyazıt’ın cevabı şöyledir: “Benim böyle bir köleliğe boyun eğmem için önce kılıcıyla bağırsaklarımı deşmen lazım ve ruhumu cehenneme göndermen lazım”. Beyazıt’ın ağızından çıkan “Cehenneme göndermen lazım” şeklindeki sözü bir Müslümanın sözü değildir. Zaten bu olay da tamamıyla uydurmadır. Söz düellosundan sonra Timur, Beyazıt’ın sırtına basarak tahtına çıkıp oturur ve bu emri verir: “Beyazıt yaşadığı sürece kafese kapatılacak ve ben nereye gidersem o benimle gidecek ve karısı hizmetkârlarımın masamdan aldıkları artıklarla onu doyuracak. Başka yemek verilmeyecek...”

III. Sahnede Mısır sultanı Timur’un karakterini şu sözlerle çizer: “Yağmacılık, çapulculuk ve hırsızlıktan oluşan Timur, insanlığın yüz karası, Tanrı’nın lanetidir. Katliamla İran’ı ele geçirmiş, beş yüz bin başlı bir canavar (monster) gibi Aonia’nın güzel tarlalarını talan edip başımıza bela olmuştur...”

Bazı sahnelerde (mesela sahne IV)’te Timur tanımıyla inançsız bir Eski Yunan kralı gibi askerlerine şöyle seslenir: “Haydi şimdi güzelce (serbestçe) ziyafet çekip savaş tanrıları için dolu dolu kadehleri boşaltalım”.

Bundan sonraki sahnelerde daha da vahşi olaylar yer almakta ki, ne İslam ve ne de Türk tarihine yaraşır. Beyazıt açtır ve bunun üzerine Timur bir et parçasını kılıcının ucuna takarak Beyazıt’a uzatır ve ona şöyle seslenir: “Ye yoksa karnını

deşerim". Beyazıt parçayı alıp ayakların altında ezer. Öfkelenen Timur: "İşte hançerim. Karını semiz iken kes, ye çünkü biraz daha yaşarsa veremden zayıflar" diyerek alay eder.

IV. Bölüm (bu bölümle piyesin ilk kısmı sona ermektedir).

Bu perde daha çok Zenocrate ve Timur'un aşkına ayrılmıştır. Timur bundan sonra yapacağı fetihleri Zenocrate için yapacağına söz verir. Beyazıt ise kafesin demirlerine kafasını vurarak intihar eder. Beyazıt'ta Tanrı'ya değil Jove (Jupiter)'e seslenerek şöyle der: "Ey ebedi hayatın lambası olan Jove ve acılarla lanetlenmiş günler çirkin (lekeli) yüzünüzü bitmek bilmeyen (karanlık) gecelerin içine saklayın ve göğün ışık saçan pencerelerini kapatın..."

Kıralıçe Elizabeth ve İngiliz seyircilerinin çok hoşuna giden bu sahneler Marlowe'nun beş bölümlük bir kısmı daha yazmasına sebep olur.

II. Kısım, I. perdenin I. sahnesinde Beyazıt intihar ettiği için onun oğlu uydurma adlarla Callaphine ve Timur'un üç oğlu Calyphas, Amyras ve Celebinus ile Amasya, Trabzon gibi kralları görünmektedirler. Timur'un dehşet saçan kişiliği ve Zenocrate baş roldedir. IV. Sahnede Zenocrate, Timur'a şöyle der: "Sevgili Timur ne zaman bu silahları terk ederek kutsal varlığını savaşın tehlikelerinden koruyacaksınız?" Timur buna şu cevabı verir: "Güneş dünyanın etrafında dönmeyi bıraktığı ve askerlerimin üzerinde yürüdüğü toprak yükselip boynuzlu aya değdiği zaman ancak durabilirim. Ne var ki oğullarımda yiğitlik ve zekâdan eser yok. Tüyleri süt gibi beyaz ve yumuşacık; oysaki bir kirpi dikenleri kadar siyah ve demir kadar sert olmalıydı. Onlar sanki bana değil de başkasına aittirler. Ama eminim ki senin rahminden çıktılar zira sen Timur'dan başkasına bakmadın."

Zenocrate hemen çocuklarını savunur ve en genç çocuğunun atı ne büyük cesaretle sürdüğünü söyler. Timur "Aferin oğlum, bir kalkan, mızrak, zırh, at, miğfer ve balta vereceğim sana ve bunlarla düşmana karşı nasıl savunacağını öğreteceğim. Sen de imparatorları kafese koyacaksın. Siz de benim gibi bu dünyaya terör ve Tanrı kamçısı olacaksınız yoksa siz evladım olamazsınız. Taç giyinmek istediğiniz zaman Türk padişahı ve beyleriyle kapışıp tacını başından almalısınız ve kılıçlarıyla kafalarını kırmalısınız..." Şu ana dek hep kâfir rolünde olan Timur şimdi ise İslam peygamberi üzerinde yemin eder ve: "Ben buraları topraklarıma (imparatorluğuma) katmaya Muhammet üzerine yemin ettim" der. Fakat başka bir konuşmada Marlowe'nun Timur'u tekrar yandaşlarını içki ve eğlenceye davet eder : "Aşçılar nadide, leziz yemeklerle bizi boğacak ve erlerimiz Lackryma Christi ile Calabrian⁴ şaraplarını içecekler" der.

⁴ Lackryma Christi (İsa'nın göz yaşları) ve Calabrian İtalya'nın ünlü şarapları idi. Timur'un yakından uzaktan bunlarla ilgisi olamaz.

II. Perde ve IV. Sahnede Timur'un sevgilisi Zenocrate hasta olup ölmüştür. Timur adeta deliye dönerek uğursuz şehrin yakılmasını şöyle emreder: "Bu şehir beni sevgilimden ayırdığı için lânetlenecek ve yakılacak. Yanan alevler matem edercesine yükselecek. Zenocrate'in heykelini dikeceğim burada".

Timur'un evlatları için yazdırdığı nasihatler ve bizim burada kısmen aktardığımız 'Emanet' adlı eseri Marlowe'un kaleminden çıkarak bambaşka bir şekil almıştır: "Evlatlarım! Herşeyi bırakın ve beni dinleyin" diyerek bazı harp tekniklerini sıralar. Oğlu Calyphas anlatılanlara karşı çıkıp şöyle der: "Efendimiz, bu anlatılan konular tehlikelidir ve bunları icra ederken ölebiliriz". Timur'un ona verdiği cevap, Marlowe'nun ona kazandırdığı kişiliği bakımından önemli olduğu için bazı bölümlerini buraya vermeyi uygun bulduk: "Hain herif! Sen Timur'un oğlu musun? Ölümünden ve birkaç darbeden yara almaktan mı korkuyorsun? Süvarilerimizin düşmana nasıl saldırdıklarını, kollarından derin yaralar aldıkları ve mızrakları kanlı olduğu halde akşam olunca çadırlarında boş olan damarlarını şarapla doldurduklarını hiç mi görmedin? Bana, babanıza bakın. Ben kıralları mat ettiğim, atımla bütün dünyaya tur attığım halde ne yara ne de bere aldım. Savaşlarda bir damla kan kayıp etmedim (halbuki Timur bacağını savaşta kayıp ettiği için ona 'Timur Leng' Aksak Timur denilmiştir). Bana bakın, kolumu keseceğim sizlere ibret olsun diye". Bunun üzerine Timur kolunu keser. Gelin çocuklar şimdi yarama dokunun, kanımla ellerinizi yıkayın ki ben de gülerek sizi seyreydim. Şimdi evlatlarım söyleyin bir yara hakkında fikriniz ne?"

Yine Timur, IV. Perde ve I. Sahnede savaşta esir aldığı Türk, Suriye, Trabzon ve Kudüs sultanlarına şunları söyler: "Uluyun köpekler! Ağzlarınıza çelikten yapılmış gem vuracağım... Kentlerinizi, altın saraylarınızı ele geçirip yağmalayacağım, yıkıp yakıp kül edeceğim ve bulutlara kadar yükselen alevler yıldızları eritecek ve onlar sanki Muhammed'in göz yaşı imiş gibi yere dökülecek. Olumsuz Jove'nın görüntüsü ve sesi bana "Yeter artık Timur" diyene dek dünyaya dehşet ve korku salmaya devam edeceğim... ve nihayet Timur IV. Perde ve IV. sahnede sultanların çektiği bir arabaya binerek sahnede görünür. Timur onlara şöyle hitap eder: "Deh! Asya'nın şımarık beygirleri (pampered jades), siz arabayı ancak bir günde 20 mil çekebilirsiniz. Halbuki bu araba Timur gibi sürücüyü taşıdığı için gururludur. Sizler kanlı çiğ etlerle beslenecek ve en sert *Muscadel* şarabını içeceksiniz. Eğer bütün bu işkencelere dayanabilirseniz o zaman arabamı rüzgârla hızlanmış bulutlar gibi sürün, eğer başaramazsanız o zaman vahşi hayvanlar gibi ölün. Uğursuz kara kuzgunlara tünek olun. Tanrılar tanrısı Jove (Jupiter)'in gönderdiği belayım ben..."

VI. Perde ve IV. sahnenin sonunda yer alan Timur'un şu sözleri de ilgi çekicidir: "İşte o zaman ben, parlak kristaller ve yıldızlarla süslenmiş yollarda, ulu

kartallar tarafından çekilen alev alev yanan parlak bir arabaya binerek tüm tanrıların hayranlıkla ayakta izlediği Satürn'ün soylu oğlu Zeus gibi gezeceğim. Semerkant'ın caddelerinde böyle gezeceğim ta ki ruhum benden ayrılıp Saman Yolunda Zues'a ulaşsın”.

Katı Müslüman olan Timur için şu ifadeler de esef vericidir: “Casane nerede Türklerin al-Kuranı ve Muhammet tapınaklarında (temples) bulunan safsatalar ihtiva eden kitaplar yığını? Bunları ben Tanrı sanırdım. Yakılmalı”. Kitaplar ateşe verilir. Bundan sonraki sözler İslam'da küfür sayıldığı için ancak bir kısmını veriyoruz: “Kılıcım milyonlarca Türkü kesti ve onları cehenneme yolladı. Tüm din adamlarını (preast), yakınlarını ve dostlarını kestim . Şimdi ey Muhammet gücün varsa kendin aşağı gel ve bir mucize yarat....”

Marlowe bu hoş olmayan ifadelerle Timur'u kafir olarak gösterir ve İslâm dinine inananlara da göndermelerde bulunur.

IV. Perdenin III. Sahnesinde Timur hastalanıp tanrılara da kafa tutmaya başlamıştır: “Hangi haddini bilmez tanrı vücuduma bu şekilde eziyet ediyor ve Timur'u yenmeye çalışıyor? ... Gelin dostlar ilâhi (heaven) güçlere karşı savaş açalım. Beni tanrılara karşı savaşmak için taşıyın, benim sıhhatımı kıskanıyorlar onlar”.

Yukarıda Marlowe'nun ünlü piyesinden bazı kesitler vererek onun Timur hakkında son derece yanlış bilgiler vererek, bilinçli bilinçsiz, Türk tarihine bir darbe indirdiğini göstermeye çalıştık. Edebiyat bir sanattır ama yalan dolan tarihî bilgilerle ve iftiralara dayanan olaylarla bir milleti aşağılama hakkı yoktur. Avrupalıların çoğu bu piyesteki olayları aynen kabul ederek Timur hakkında yanlış bilgilere sahip olma ihtimali yüksektir. Bu yanlışları aza indirmek ve yabancı olduğumuz milletlerin hakkımızdaki yanlış düşüncelerini ortaya çıkarmak için karşılaştırmalı edebiyata gereksinim vardır. Güngçetikçe globalleşmekle birlikte bu tür çalışmaların önemi daha da hissedilecektir.

KAYNAKÇA

Symonds, J.A, *Christopher Marlowe* , Ernest Benn Ltd. London 1951.

Hamid Çalışkan, *Christopher Marlowe Bütün Oyunlar*, Yapı Kredi Yayınları, 1996.

Emir Timur Amanatı, Kazakçaya çeviren: İsrail Saparbaev, Almaata 1991.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK, Ankara.

Nizamüddin Şâmi, *Zafername*, TTK Basımevi, Ankara 1987.

İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Baron Joseph von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Medya Ofset.

Legouis and Cazamian, *History of English Literature*, J.M.Dent and Sons Ltd., London.

X.J. Kennedy, *Literature*, Harper Collins College Publishers, New York 1995.

Judith O'Neil, *Critics on Marlowe*, George Allen and Unwin Ltd., London 1969.

Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, II c. Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977.

Mehmed Maksudoğlu, *Osmanlı Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul.

